

Eesti rahvusliku kasvatuse ideoloogiast ja sihiasetusest

(Teisel eesti õpetajate ülemaailmsel konverentsil Baltimore'is 7. juulil 1976 peetud ettekanne mõnede täiendustega.)

Täna sel teisel ülemaailmsel eesti õpetajate konverentsil on vahest omal kohal heita pilku meie rahvusliku kasvatuse muutunud ideoloogiale ja sihiasetusele.

Kui me siin Välis-Eestis üle 30 aasta eest alustasime eesti rahvusliku õpetus- ja kasvatustööga, siis oli selle ideoloogia ja sihiasetuski rajatud ainuüksi meie võõrsile sattunud rahva kodumaale tagasipöördumisele, mille peatset teostumist oodati tookord suurima huviga. Võõrsil viibimisse suhtuti siis surmkindlalt kui ajutisse ning lühiajalisse nähtusse. See seisukoht oligi tookord peamiseks motiiviks, mis virgutas ja tiivustas meie rahvast väsimatuile pingutustele eesti rahvusliku kasvatuse teostamisel kodudes ja eesti koolides (täienduskoolides). Siis ei küsitud vaevast ega rahakulust.

Nüüd me oleme juba üle 30 aasta väljaspool kodumaad viibinud. Nende möödunud aastate jooksul aga on ajad muutunud. "Ajad muutuvad ja me muutume ühes nendega", tavatsesid vanasti roomlased öelda. Meiegi oleme ühes aastatega muutunud. Kodumaale peatse tagasipöördumise lootuse nurjumine valmistas meie rahvale ränga pettumuse ja paljud on juba sellest mõttest üldse loobunud. Selletõttu seistakse praegu nagu tundmatul teelahkmel, millel puuduvad sihinäitajad. Vahepeal on võõrsil üles kasvanud või kasvamas uued põlvkonnad, kes otsivad identisust eesti rahvusega või on selle koguni kaotanud. Veel kümmekond aastat tagasi ei olnud kuulda küsimust: milleks me ikka edasi õpetame oma lastele eesti keelt? Nüüd on allakirjutanu korduvalt kuulnud seda küsimust mitmel maal ja mandril. Sellele küsimusele selgituseks on mitmes teisendis väidetud: "Tõenäoliselt ei lähe meie lapsed iialgi Eestisse elama, ka mitte siis, kui Eesti kord vabaneb võõra võimu alt." Seda on eriti väitnud need eesti lapsevanemad, kes on segaabiellused. Nende ridade lugejad on kindlasti isegi kuulnud seesuguseid mõttekäike mitmes teisendis eriti meie lastevanemate nooremalt põlvkonnalt.

Eespool esitatud mõttekäigud vihjavad sellele, et meie rahvusliku kasvatuse senine ideoloogia ja sihiasetus on hakanud oma pinda kaotama või on koguni selle juba kaotanud. Eesti keele oskuse - laiemas ulatuses: eestluse - säilitamiseks väljaspool oma kodumaad ei nähta enam mingit mõtet ega eesmärki. Eestlastesse võõrsil vaadata

oma rahvuskaaslaste poolt! - kui oma rahvusele peatselt kaotsiminevaile. "Õiged eestlased on ainult kodumaal!" on mulle eriti USA-s kinnitatud.

Siin on tegemist nüüd juba aeguma hakkava vaatega, mille järele inimese rahvust määravaiks tegureiks on tema riikkondsus ja asukoht, paiknemine. Kui keegi asus oma rahva keskelt elama mujale mõne teise rahva keskele, siis peeti nagu endastmõistetavaks, et ta ka sulas selle rahva sekka, võttes üle selle rahva keele, kombed, eluviisid jne.

Vähemusrahvused ei ole olnud paljudes maades kuigi heas lugupidamises. Vastupidi: minevikust ja olevikustki teame rohkesti halbu näiteid selle kohta, kuidas tagakiusamistega ja mitmesuguste muude survevahenditega on taotletud vähemusrahvuste sulatamist riiki valitsevasse rahvasse. Eesti oli sellel alal eeskuju andvaks erandiks. Oma tookordsete võimaluste piirides Eesti riik kõigiti soodustas oma vähemusrahvuste säilimist.

Nüüd on hakanud vaated ja seisukohad vähemusrahvuste kohta muutuma. Praegu kirjutatakse ja kõneldakse vähemusrahvuste ehk etniliste gruppide - Rootsis: sisserännanute - säilitamisest, eriti siin Rootsis ja teadaolevalt ka Saksamaal, USA-s, Kanadas ja koguni Austraaliaski. Veel 30 aastat tagasi ei võidud paljudes riikides riigivõimu poolt vähemusrahvuste säilitamise katsetest või koguni majanduslikust toetamisest undki näha. Me tegime seda ülemaailmses ulatuses ise omal algatusel, jõul ja kulul. Tänu sellele me suutsime tookord selle raske aja üle elada. Me olime siis - meile suureks õnneks! - esiteks rahvuslikult palju tugevamad jätiseks oli meie rahvusliku kasvatuse sihiasetus rajatud kodumale peatsele tagasipöördumisele, nagu märkisime eespool. Kui mitte kõikjal ei ole veel jõutud meie rahvusliku kasvatuse teostamise majandusliku toetamiseni - laienevaid tendentse on märgata - , siis oleme jõudnud vähemasti meile soodsamasse õhkkonda. Seegi on rõõmustav ja meile uut jõudu ja indu andev. (Aga selle küsimuse juurde me tuleme veel tagasi.)

Teelahkmed

Eespool oli juba vihjatud teelahkmele, kuhu me oleme nüüd oma pika võõrsil viibimise ja võitlemise järele jõudnud ja kus meil tuleb seisatuda kahe küsimusega huultel: kes me oleme ja missugune on nüüd õige tee, mida mööda meil tuleb edasi astuda?

Kes me oleme? Nagu me juba eespool nägime, ei määra meie rahvust mitte uus riikkondsus, mille me oleme eri riikides saanud, ega meie uus asukoht, kuhu me oleme sattunud ja peatuma jäänud, vaid meie päritolu, mis meie kaudu edasi kandub ka meie lastele,

segaabieludes vähemasti pooles ulatuses. Meie päritolu näitajaks, faktiliseks säilitajaks ja edasikandjaks - ka segaabieludes - on meie eesti keel. Oma päritolu ja eesti keele kaudu me kuulume edasi eesti rahvusse, ükskõik kus maal või maailmajaos me paikneme või missugusesse riikkondsusse (kodakondsusse) me kuulume. Mitmes riigis kehtib küll veel praegugi seadus, mille järele riikkondsus ja rahvus on identsed mõisted, kuid ometi seegi ei saa takistada meid eestlasteks edasi jääda. Eestlasena võõra rahva keskel elamine ja olemine ei takista ka meie täielikku lojaalsust oma uute asukohamaade ja nende seaduste vastu.

Eespool oli lühidalt viidatud meie rahvusliku kasvatuse kunagisele ideoloogiale ja sihi-asetusele meie pagulas põlve algusaajastul. Nagu me märkisime, oli tookord meie rahvuslik kasvatus rajatud lühemale perspektiivile - kodumaale peatsele tagasipöördumisele. Kuid nüüd me oleme jõudnud teelahkmele, kus peame mõtlema hoopis pikemale perspektiivile, ja seda kahes mõttes. Esiteks peame olema valmis, et meie kodumaa vabanemine võõrast okupatsioonist võib olla veel kaugel mägede taga. Teiseks peame arvestama tõsiasja, et suur osa neid, kes on eesti päritolu, eriti segaabieludest, ei lähe Eestisse elama; vähemasti mitte kohe pärast selle vabanemist. Põhjusi mitteminekuks on palju ja nende arv ja ulatus kasvab ühes aastatega, kuid nende juures lähem peatumine siinkohal ei ole praegu aktuaalne. See on realiteet, mille esiletoomine arvatavasti ei meeldi paljudele, eriti meie vanemast põlvkonnast. Kuid see on realiteet, mille eeskord seistakse ja selle tõttu me peame sellele juba nüüd mõtlema ja oma rahvusliku kasvatuse ideoloogia ja sihiasetuse põhjalikult muutunud olukorrale vastavalt ümber kujundama ja hoopis teisele alusele rajama.

Üle saja aasta tagasi algas meie kodumaalt väljarändamine, esialgu peamiselt Venemaale ja hiljem ka ülemeremaadesse (Kanadasse, USA-sse, Austraaliasse ja mujale). Väljaränd ülemeremaadesse jätkus ka meie iseseisvuse ajal (näit. 1924.a. - 1.222, 1925.a. - 2.676, 1926.a. - 2.426, 1927.a. - 2.322, 1928.a. - 1.293, 1929.a. - 1.439, 1930.a. - 1.005 ja 1931.a. - 644 inimest). Iseseisvuse aja lõpu poole väljaränd vähenes veelgi ja esines koguni tagasirändu. Nn. vanaeestlasi on praegu teadaolevalt veel järel üsna vähesel arvul.

Oma kodumaalt väljarännanuile - nagu eespool juba vihjasime - ei vaadatud meil enne ja ka pärast iseseisvuse saavutamist kuigi hea pilguga, välja arvatud vahest tsaari ajal Venemaale siirdunuile. Alles meie iseseisvuse teisel poolel muutusid vaated ja ka mõisted,

Välis-Eesti ja väliseestlased hakkasid saama teise, enam positiivsema sisu. Hakati teostama kontaktivõtmisi väliseestlastega, korraldama Välis-Eesti päevi ja organiseerima väliseestlaste kodumaa-külastusi, eriti ülemaaliste laulupidude ajal. Neist külastustest oli kõige ulatuslikum ja suurejoonelisem 1938.a. üldlaulupeo ajal. See kontakt kodueestlaste ja väliseestlaste vahel katkes 2. maailmasõja puhkemisega, mis tekitas sootuks uue olukorra, milles me nüüd viibime. Meie maad ja rahvast tabanud raske saatuse tõttu koosneb nüüd uus väliseestlaskond peamiselt kodumaalt põgenenuist ja nende järglastest. Nende seas oli ja on jätkuvalt edasi rohkesti kõrgema hariduse saanud ja teisi haritlasi ja kultuuritegelasi. See on meie rahva pikas ajaloos ainulaadne olukord, mida peame maksimaalselt ära kasutama mitte ainult oleviku, vaid ka meie rahva tuleviku huvides.

Kui enne Teist maailmasõda väljarännanute peamiseks eesmärgiks oli oma uuel asukohamaal isikliku elu korraldamine, välja arvatud poliitilised põgenikud Vene tsaarivalitsuse ajal, kuid neid esines üsna vähesel arvul. Nüüdsel uuel väliseestlaskonnal on peale oma isikliku elu korraldamise kaks peamist ülesannet: võitlus oma kodumaa ja -rahva vabanemiseks võõrast okupatsioonist ja eestluse - kaasa arvatud eesti keele - säilitamine väljaspool kodumaad. Need mõlemad on väga rasked ülesanded ja meie hulgas on neid, eriti vanemas põlvkonnas, kes peavad esimest ülesannet ainsaks ning kõige tähtsamaks ja kes ikka veel näevad meie praegust võõrsil viibimist kui kord mööduvat olukorda. Kui meie eesmärk - kodumaa vabanemine - kord täitub, siis tulevat kõigil õigetele eestlastel Eestisse minna. Kes seda ei tee, need tuleb lugeda meie rahvale kadunuks, sest nende arvates saavat ainult Eestis oma riiki ja rahvast teenida. Sellise vaateviisi pooldajate hulgas esineb ka rohkesti ükskõiksust meie rahvusliku kasvatusel alal. "Küll Eestis õpitakse eesti keel selgeks!" on mulle tõsise hääle ja näoga öeldud mitmel maal ja mandril.

Välis-Eesti ja väliseestlased

Eespool märgitud teine ülesanne - eestluse ning eesti keele säilitamine võõrsil - on raske ja mitmeti ulatuslikum. Sel puhul me peame oma rahvusliku kasvatusel senist ideoloogiat ja sihiasetust muutma ja täiendama uute mõistetega ja avardama pikemale perspektiivile. Meie rahva teadvuses peavad taanduma teisele kohale elamise asupaik ja passile märgitud kodakondsus - nii nagu see on juba faktiliselt ilmnunud näit. ülemaailmseil Eesti Päevadel jm. Neil kokkutulekuil pole keegi mõelnud sellele, kust maalt või maailmajaost keegi tuleb või missuguse riigi pass on temal taskus või käekotis

- me kõik oleme ühed ja samad eestlased!

Võõrsil on meile juurde tulnud uus mõiste: kakskeelsus või mõnel puhul isegi kolmkeelsus. Kaks- või koguni kolmkeelsus on muidugi suur koorem kõigile asjaosalistele - lastele ja vanemaile -, kuid see on Välis-Eestis paratamatu, sest oma asukohamaa keele kõrval ilma eesti keele oskuseta ei ole eestlust, ka mitte väliseestlust.

Eespool oli vihjatud nüüd juba aegunud arusaamisele, et oma maad ja rahvast saab teenida ainult oma maa ja riigi geograafilistes ja administratiivseis piirides. Aga oma maad ja rahvast saab väga hästi teenida ka väljaspool oma kodumaad. Selle kohta on hiilgavaid näiteid kõikjalt. Olgu siin esitatud ainult Alfred Nobeli nimi, mida tuntakse üle maailma. A. Nobel oli välisrootslane, kes elas suurema osa oma elust väljaspool Rootsis (ms. ligi 20 aastat omaaegse Vene tsaaririigi pealinnas Peterburgis), kuid Rootsil ei ole kedagi teist, kes Rootsi riiki ja rahvast oleks nii tohutul määral teeninud kui Alfred Nobel. Muidugi võidakse öelda, et kes meist suudab olla Nobeli võimetega, aga väikesed Nobelid võivad kõik olla. Ja väikeste Nobelite kasvatamist võõrsil jätkab Rootsi praegugi. Ühe näitena olgu esitatud Rootsi Maja väga ulatuslikud juurde- ja ümberehitused Inglise pealinnas Londonis. Sinna investeeritakse praegu miljoneid. Peale ulatusliku seltskondliku tegevuse töötavad Rootsi Majas rootsi kool lasteaiast alates ja rootsi keele mitmes astmes kursused täiskasvanuile. Küsimusele, milleks sinna kulutatakse nii suures ulatuses Rootsi riigi raha, vastas vastav ametnik, et Rootsi vajab aktiivset ja rahvuslikult teadlikku välisrootslust nüüd rohkem kui kunagi varem oma pika ajaloo kestel.

Ka meie kodumaa vajab aktiivset ja rahvuslikult teadlikku väliseestlust juba nüüd ja ka pärast vabanemist võõrast okupatsioonist rohkem kui kunagi varem oma pika ajaloo kestel. Väliseestlaskond on juba varemgi näidanud suurt abivalmidust oma kodumaa teenimiseks. Selle kohta olgu esitatud ühe näitena Ameerika eestlaste suur kaasabi meie kättevõidetud iseseisvuse algul Eesti riigi de jure tunnustamise nõutamisel USA valitsuselt. Ja teise näitena olgu märgitud kah Ameerika eestlaste väga hinnatav kaasabi meie rahva ümberasumisel Saksamaalt USA-sse ja seal elu- ja töökoha leidmisel ja kohanemisel.

Vahekord Kodu-Eestiga ja kodueestlastega

Peale eespool vihjatud Londoni Rootsi Maja ulatusliku ümberehituse ja laiendamise tahaksime veel märkida suurehulgalise rootsikeelse kirjavara tasuta saatmist välisrootslastele üle kogu maailma ja rootsi koolide ülalpidamist ja nende varustamist niisamuti tasuta

rootsikeelsete õpikutega kõigis suuremais välisrootslaste keskustes. Ka see kõik toimub peamiselt Rootsi riigi ja eraasutuste kulul.

Meil puudub selline toetav tagamaa, sest Kodu-Eesti ja kodueestlaskond ei saa praegu meid vähimalgi määral toetada. Selletõttu tekib paratamatult küsimus: kas me suudame omal jõul vastu pidada niikaua, kuni saabubkord Kodu-Eesti vabanemistund? Oleme seekord üksinda. Selletõttu tuleb meil välja panna kõik oma ainelised ja vaimsed jõu-
tagavarad, et saada vajalikku majanduslikku ja vaimset toetust kõigepealt meilt endilt ja ka väljastpoolt. Siinkohal olgu eriti rõhutatud majandusliku toetuse taotlemist meie asukohamaadelt. Sel puhul on meile suureks moraalseks toeks meie kodumaa vägivaldne okupatsioon, mida ei ole tunnustatud mitmete riikide poolt. Sellel alal tuleb meil näidata väsimatut aktiivsust kõigil asukohamaadel. Kus on järelejätmatult võideldud, seal on ka tulemusi olnud, näit. siin Rootsis. Kas sellist järelejätmatut võitlust on võideldud ka teistel asukohamaadel?

Meil puudub ka vaimset toetust andev tagamaa. Sellel alal on meil oma asukohamaadelt vähe toetust loota. See jääb kõik meie õlgadele. Selles osas peame oma rahvusliku kasvatuses sihiasetuses paigutama esikohale rahvusliku ühtekuuluvustunde kasvatamise ja arendamise hällist hauani. Meie üksikute keskuste juures, eriti ülemeremaadel, hakkab juba ilmnema teistest keskustest eraldumise ja enesesse kapseldumise tendentsi. See on väga ohtlik tendents, mis vihjab meie lõpu algusele.

Edasi on väga suureks ülesandeks, kuidas murdeeast ülespoole jõudnud eesti noori aidata ja juhtida oma rahvusega identsuse otsinguil. See on suur ja väga tõsine ülesanne. Meie vaimsed tipud peaksid selle küsimusega tegelema kõigil meie asukohamaadel ja seda meie noortele selgitama. See on meie praeguses üle maailma hajutatud olukorras lõpmata suure väärtusega ülesanne, mille õigeaegne ja otstarbekohane lahendus aitab suuresti kaasa eestluse püsimisele võõrsil.

Ühtekuuluvustunde kasvatamine ja arendamine tuleb Välis-Eesti pinnalt laiendada ka Kodu-Eesti pinnale. Meie koolide õppekavades esineva Eesti maateaduse ja ajaloo õpetamist tuleb edasi teostada mitmes kontsentris, s.o. kergemalt raskemale eri kooliastmeil. Sellele peab lisanduma selgitav ülevaade Kodu-Eesti ja kodueestlaste praegusest olukorrast.

Iga keel muutub ja areneb; mõni keel muutub kiiremini ja suuremas ulatuses, teine keel aeglasemalt ja väiksemas ulatuses. Umb. 900 - 1000 aastat tagasi kõneldi kogu

Skandinaavias ühte ja sama keelt, nüüd kõneldakse siin kolme eri keelt. Ka eesti keel on aja jooksul muutunud ja arenenud. Umb. 400-500 aastat tagasi kõlas eesti keel mitmeti hoopis teisiti kui praegu, rääkimata eesti keelest, mida kõneldi Lembitu ajal. Teiste rahvaste sekka elama asunud ja sinna jäänud rahvaste või rahvakilluste oma keele areng jääb seisma, s.o. ta jääb sellelesamale tasemele, kus ta oli selle rahvakillukese eemaldumisel oma emamaast. Selle kohta on rohkesti näiteid. See oht varitseb ka meie eesti keelt Välis-Eestis. Selle ohu vältimiseks tuleb meil joonduda selle eesti keelega, mis esineb Kodu-Eestis ja kaasa minna selles toimuva arenguga. See nõue kehtib eeskätt nii sõnavara kui õigekirjutuse kohta. Ühine eesti keel seob meid kõige kindlamini.

Sellega olemegi jõudnud väga kardinaalse küsimuse juurde: eesti keele õppimine ja õpetamine, s.o. eesti keele säilimine Välis-Eestis. Suur osa meie vanemast ühiskonnast on ekslikul arvamusel, et see läheb iseenesest. Olukord sellel alal muutub aasta-aastalt halvemaks. Praegu on veel viimne aeg selle arengu pidurdamiseks midagi ette võtta. Mõelgem võimalusele, millele oli vihjatud juba eespool, et meie kodumaa vabanemine võib asuda veel kaugel mägede taga. Selletõttu me peame viimse raasuni ära kasutama meie vanema põlve tippe eesti keele oskuse alal ja kõigil asukohamaadel alustama ja laiendama eesti keele õpetamist ja õppimist ülikoolitasemel. Valmiva uue eesti keele õpetajate kaadri abil on ehk võimalik - veel viimsel hetkel - eesti keele õpetamist senisest suuremas ulatuses teostada kõigi kooliastmete tasemel. Aga küsimus ei ole mitte ainult õpetajais ja õppimises, vaid ka õpilastes ja õppimises meie kodudest alates. Sellel alal on ilmnenud rohkesti uusi algatusi ja rohkesti elevust mitmel asukohamaal, viimasel ajal eriti silmapaistvalt Austraalias. See on rõõmustav.

Kui ükskord Kalev koju jõuab ja Kodu-Eesti vabaneb võõrast võimust, siis siirduvad Kodu-Eestisse need väliseestlased, kellel on selleks soov ja sobiv võimalus. Teistel, kes soovivad oma maad ja rahvast teenida Välis-Eestis, on siiski kõik teed avatud Kodu-Eesti külastamiseks ja seal viibimiseks oma suva kohaselt. Eriti on teretulnud siis avanev võimalus noorte saatmiseks suvekodudesse ja noortelaagrisse Kodu-Eestis. Küllap siis leitakse ka noorte maailmalaagrile sobiv asupaik Kodu-Eestis ja loodetavasti ei esine väliseestlaste keskel mingit vaidlust ülemaailmsete Eesti Päevade asupaiga pärast siis, kui avaneb võimalus nende korraldamiseks Vene vägedest ja võimumeestest vabas Tallinnas.

Kodu-Eesti ja Välis-Eesti on kaksikvennad, kes vajavad vastastikust koostööd. Selleks vajab Kodu-Eesti rahvuslikult tugevat Välis-Eestit ja Välis-Eesti vajab ja ootab vaba

Kodu-Eestit. See vastastikune vajadus on mõlemapoolne eriti pärast Kodu-Eesti vabanemist võõrast okupatsioonist. Missugustel aladel ja kuidas võivad ja saavad Kodu-Eesti ja Välis-Eesti üksteist aidata ja toetada - sellest arutamine ei kuulu käesoleva ettekande raamidesse, kuid alasid ja võimalusi on ettenähtavalt rohkesti mõlemal poolel.

Kokkuvõttes eespool esitatu kohta võiksime märkida järgmist:

Eesti rahvast, s.t. eestlaskonda tuleb näha ja käsitleda ülemaailmses ulatuses - Lääne-mere kallastelt Austraaliani. Selles suures maade ja riikide vahelises ulatuses oleme kõik ühed ja needsamad eestlased, kes räägivad ühte ja sedasama eesti keelt. See tohutu suur maa-ala jaguneb kahte regiooni: Kodu-Eesti ja Välis-Eesti. Kodu-Eesti on ja jääb meie emamaaks, mille iseseisvuse ja sõltumatuse eest tuleb meil praegu veel võidelda. Sellele jaotusele vastavalt on tegemist kas kodueestlastega või väliseestlastega, kuid see vahetegemine on tingitud ainult paiknemisest (nagu ka väliseestlased jagunevad omakorda Rootsi eestlasteks, Hollandi eestlasteks jne.). Ka väliseestlased võivad olla õiged eestlased.

Selles väga suurtes joontes märgitud kokkuvõttes on kätketud meie rahvusliku kasvatuse muutunud ideoloogia ja sihiasetus. Lõpetuseks esitan veel kord küsimuse: kas me suudame seda kõike saavutada omal jõul? Vastus sellele küsimusele oleneb ainuüksi meist.

Herman Rajamaa